

Hånd i hånd: Ansvarlig dyrevelfærd og ansvarlig antibiotika-anvendelse: Dialog, undren og italesættelse på tværs af kvægbruget

Rådgivningsnotat fra DCA – Nationalt Center for Fødevarer og Jordbrug

Mette Vaarst¹⁾ & Dorte Bay Lastein²⁾

¹⁾Institut for Husdyr- og veterinærvidenskab, Aarhus Universitet

²⁾Institut for Veterinær og husdyrvidenskab, Københavns Universitet

Datablad

Titel:	Hånd i hånd: Ansvarlig dyrevelfærd og ansvarlig antibiotika-anvendelse: dialog, undren og italesættelse på tværs af kvægbruget
Forfatter(e):	Seniorforsker Mette Vaarst, Institut for Husdyr- og Veterinærvidenskab, Aarhus Universitet (AU) og Adjunkt Dorte Bay, Institut for Veterinær- og husdyrvidenskab, Københavns Universitet (KU).
Fagfællebedømmelse:	Forsker Hanne Kongsted, Institut for Husdyr- og Veterinærvidenskab, AU
Kvalitetssikring, DCA:	Specialkonsulent Stine Manguard Sarraf, DCA Centerenheden, AU
Rekvirent:	Fødevarestyrelsen, Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri (FVM)
Dato for bestilling/levering:	08.02.2022 / 12.06.2023
Journalnummer:	2022-0340155
Finansiering:	Besvarelsen er udarbejdet som led i "Rammeaftale om forskningsbaseret myndighedsbetjening" indgået mellem Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri (FVM) og Aarhus Universitet under ID nr. 22-H2-19-01 "Ydelsesaftale Husdyrproduktion 2022-2025". KUs bidrag til besvarelsen er finansieret af KU.
Ekstern kommentering:	Ja. Fødevarestyrelsen har haft notatudkast til kommentering: Kommentarakket kan findes via dette LINK
Eksterne bidrag:	Ja. Dette notat er udarbejdet i samarbejde mellem AU og KU med AU som projektleder. Dertil har der været et internationalt samarbejde med, James Hutton Institute, Scotland, Cardiff University, Wales og FiBL, Schweiz. Dette er beskrevet nærmere på notatets side 5.
Kommentarer til besvarelse:	Notatet er udarbejdet som del af et ViD-projekt underlagt styregruppen for Videncenter for Dyrevelfærd. Notatet består af et udvidet dansk sammendrag og en række bilag (bilag 1, 2, 3, 4a, 4b og 5). Bilagene 4a og 4b er udarbejdet som udkast til abstracts, med henblik på publicering i et videnskabeligt tidsskrift, og kan pt. ikke formidles elektronisk af hensyn til mulighed for publikation på et senere tidspunkt. Notatet præsenterer resultater, som ved notatets udgivelse ikke har været i eksternt peer review eller er publiceret andre steder. Ved en evt. senere publicering i tidsskrifter med eksternt peer review vil der derfor kunne forekomme ændringer.
Citeres som:	Vaarst, M., Bay., D. 2023. Hånd i hånd: Ansvarlig dyrevelfærd og ansvarlig antibiotika-anvendelse: dialog, undren og italesættelse på tværs af kvægbruget. 19 sider. Rådgivningsnotat fra DCA – Nationalt Center for Fødevarer og Jordbrug, Aarhus Universitet, leveret: 12.06.2023.
Rådgivning fra DCA:	Læs mere på https://dca.au.dk/raadgivning/

Skema til afrapportering af ViD-projekter

Videncenter for Dyrevelfærd

1. Projekttitlel: Hånd i hånd: Ansvarlig dyrevelfærd og ansvarlig antibiotika-anvendelse: dialog, undren og italesættelse på tværs af kvægbruget

2. Projektstart og afslutning:

01.01.2022-31.05.2023

3. Projektleder og projektdeltagere (titel, navn, adresse, tlf., e-mail):

Seniorforsker Mette Vaarst, Institut for Husdyr- og veterinærvidenskab, Aarhus Universitet, Blichers Allé 20, DK-8830 Tjele. Tlf. +45 22901344, e-mail: Mette.Vaarst@anivet.au.dk

Studielektor Kvægsundhed Dorte Bay Lastein, Institut for Veterinær og Husdyrvidenskab, København Universitet, Grønnegårdsvej 2, DK-1870 Frederiksbergs C, Tlf. +45 20641151, email: dbl@sund.ku.dk

Internationalt samarbejde: Lee-Ann Sutherland og Orla Shortall, James Hutton Institute, Scotland, Gareth Enticott, Cardiff University, Wales, og Bernadette Oehen og Michael Walkenhorst, FiBL, Schweiz

4. Baggrund for projektet

Dette projekt blev sat i gang, fordi der gennem de seneste årtier har været en stadig debat indenfor og omkring kvægbruget om anvendelsen af antibiotika i forhold til dyrevelfærd. Debatten skiller vande, og forskellige værdisæt, normer og etiske hensyn, holdninger og syn indenfor økologisk og konventionelt landbrug, malkekvægbesætninger og slagtekalveproducenter, påvirker udviklingen i forskellige retninger.

Argumenterne omkring antibiotikaforbruget synes at hænge fast i argumenter om, at forbrug af antibiotika kan og skal reduceres udelukkende gennem bedre management, fodring og stalde. Samtidig understreges det, at et ensidigt pres for at reducere antibiotikaforbruget kan gå ud over dyrevelfærden, hvis syge dyr ikke behandles. Dette illustrerer, at antibiotikabehandling tilsyneladende opfattes som 'den mest/eneste ansvarlige måde at behandle syge dyr på' i nogle kredse af dansk kvæghold. Dette fik os til at stille det åbne spørgsmål: Hvad er 'behandling' af syge dyr?

Projektet byggede på en tankegang om, at antibiotikaforbrug ikke bør stå som middel til bedre velfærd, men alene bør bruges til behandling af den sygdom, der måtte opstå, på trods af, at man har givet dyr de bedst mulige rammer og den mest optimale pasning og omsorg. Altså at antibiotikabehandling er en undtagelse, frem for en selvfølgelighed, en regel eller som del af en systematik.

Forud for projektet havde vi identificeret i debatten og nyere forskning, at der er tendens til at pege på andre aktører, sektorer (e.g. begrebet 'other-blaming' mod human medicin, svinesektoren, slagtekalvesektoren (set fra malkekvægproducentens side) eller andre), når der tales om forbruget af antibiotika og behovet for ændringer heri. Der tales om HVEM der skal ændre adfærd, og ikke HVAD der er relevant at ændre, samt hvilke normer, opfattelser og rammebetingelser, der ligger til grund for nuværende praksis (Skjølstrup et al., 2020). Dette fik os til at stille det åbne spørgsmål: hvem har ansvaret for anvendelse af antibiotika?

Problemet med den nuværende debat på området er, at den ofte polariserer mere end den udvider aktørernes perspektiver og bidrager til at identificere fælles veje at gå (Buller et al. 2019). Hvis vi skal have en fælles forståelse, synes der at være brug for dialogiske processer, som kan katalysere holdnings- og adfærd ændringer bredt og på tværs i sektoren og ud fra en delt forståelse af udfordringerne (Skjølstrup, 2022). Vi tog derfor udgangspunkt i, at en øget fælles forståelse kan være afgørende for at lægge en holdbar strategi for fremtidens dyrevelfærd og antibiotika anvendelse på alle niveauer og i alle sektorer, som kvægsektoren enten er en del af, eller arbejder tæt sammen med.

Dette projekt tog afsæt i flere årtiers forskning i perspektiver på sygdomshåndtering i dansk kvægbrug (Vaarst et al. 2002, 2003, 2006), samt internationale perspektiver bibragt gennem et igangværende Horizon2020-forskningsprojekt ROADMAP [ROADMAP - ROADMAP Homepage \(roadmap-h2020.eu\)](https://roadmap-h2020.eu). Dette projekt indeholder et såkaldt Living Lab med hovedformål og fokus på at minimere risikoen for antibiotikaresistens, gennem reduktion af antibiotikaforbruget og at bevæge sig frem mod 'prudent use' af antibiotika (her oversat til ansvarlig) [ROADMAP - ROADMAP Homepage \(roadmap-h2020.eu\)](https://roadmap-h2020.eu). ROADMAP projektet var inddraget i dette projekt, som international baggrund for at sætte nogle af de danske perspektiver i spil og i kontrast til internationale perspektiver.

5. Beskrivelse af projektets formål og hypoteser samt materialer og metoder

Projektets primære formål var at styrke og åbne dialogen indenfor kvægbrugets aktører om dyrevelfærd, antibiotikaanvendelse og ansvarlighed på en ny og anderledes måde.

Projektet har overordnet set søgt at have et hovedfokus på de dyrevelfærdsmæssige dilemmaer og konsekvenser af målet om at reducere antibiotikaforbruget. Derigennem søgte projektet at udvide aktørernes perspektiver i forhold til den specielle danske kontekst og de udfordringer, som de identificerer som blokerende for dialogen.

Projektet havde primært til hensigt at være dialogskabende og dermed søge at influere italesættelsen af dyrevelfærd i forhold til ansvarlig håndtering af sygdom, samt inspirere til deltagernes etiske stillingtagen til deres eget ståsted. Dette kræver særlige tilgange til strukturering, facilitering og styring af en dialog, således at perspektiverne udfoldes uden konflikter mellem deltagere med modsatte perspektiver, så deltagerne sætter fælles spørgsmålstejn ved forhold, som i nogle sammenhænge tages for givet. Dette blev gjort gennem en møderække af dialogmøder (oprindeligt inspireret af såkaldte undringsværksteder (Hansen, 2015 & 2018), hvor mindre grupper af aktører undersøgte eksisterende spørgsmål, barrierer og muligheder med forskellige indgangsvinkler.

Udover disse aktiviteter indgik vi i dialog med udenlandske forskere med indsigt i disse emner, og som vi havde ønsket at inddrage, fordi de kunne bidrage med vinkler på emnet. Det drejede sig om kolleger fra James Hutton Institute (Scotland) og Cardiff University (Wales), samt fra FIBL i Schweiz. De bidrog som sociologer med viden og indsigt i forbindelserne mellem mennesker og dyr, og især med fokus på kalve. Som projektkoordinatorer i dette Hånd-i-hånd-projekt deltog vi i en workshop organiseret af James Hutton Institute. Workshoppen foregik i England, men havde international deltagelse. På denne workshop blev især spørgsmål om aflivning og død i forhold til valg af antibiotika hos kalve, bragt på banen. Denne dialog illustrerede, at de europæiske kontekster er meget forskellige, hvad angår håndtering af og syn på sådanne dilemmaer. Disse indsigter har hjulpet os i at fokusere og vinkle vores resultater.

Der anvendtes kvalitative og inddragende forskningsmetoder. Der var fokus på både malkekvæg- og kalvebesætninger, som repræsenterer adskilte, men samtidig også særlige fælles udfordringer grundet transport af kalve fra malkekvægbesætningen til slagtekalvebesætningerne. Projektet var inddelt i 3 arbejdsopgaver, som benyttede sig af følgende metoder:

Arbejdsopgave 1: Interviews på tværs af malkekvæg- og kalve-sektoren.

Der blev lavet interviews for at kortlægge, hvorledes aktører erfarede området mellem malkekvægsektoren og kalvesektoren, på gårdniveau såvel som på sektorniveau, og hvilke dilemmaer, der kan opstå i relation til velfærd og behandling. Der blev gennemført 9 semistrukturerede interviews af forskellige aktører i dansk kvæghold; mælke- og kødproducenter, veterinære- og fodringsrådgivere, samt repræsentanter for landbrugsorganisationer, mejerier og medicinalfirmaer. Interviews blev foretaget enten face-to-face eller via zoom og var af 45-90 minutters varighed. Deltagerne (som blev interviewet) blev udvalgt ud fra kriterier om, at de skulle have indflydelse på og erfaring med antibiotika-anvendelse, enten i daglig praksis og/eller på strategiske niveauer i malkekvæg- og kalvebesætninger, og/eller viden om dyrevelfærdsmæssige perspektiver, dilem-

maer eller mærkeordninger (væsentligst landmænd, gårdmedarbejdere, dyrlæger, landbrugsrådgivere, og medarbejdere i interesseorganisationer). De indledende deltagere bedt om at komme med forslag til yderligere interviewpersoner, som kunne være relevante at interviewe (snowball-sampling). Denne udvælgelse er på ingen måde repræsentativ for hele sektoren, men søger at dække en bredde og diversitet mellem deltagerne, som hjælper med at forstå hele området.

Der blev foretaget en tematisk analyse med hovedfokus på krydsfeltet mellem dyrevelfærd og antibiotikaanvendelse. Vi søgte at besvare det åbne spørgsmål: på hvilke måder opfattes det som dilemmafyldt at reducere brugen i hele eller dele af dansk kvæghold, hvis det overhovedet er et dilemma?

Arbejdspakke 2: Dialogmøder.

Gennemførelse af 6 dialogmøder, som blev struktureret med inspiration fra såkaldte "Undringsværksteder"¹ Vi tog dog udgangspunkt i, at de deltagende aktører blev blandet, så de kom fra vidt forskellige dele af sektoren, samt at møderne blev holdt 'nye steder', hvor der normalt ikke holdes kvægrelaterede møder. Desuden prioriterede vi oplæg af en anden 'baggrund' end aktørerne normalt ville få præsenteret på kvægfaglige møder.

¹ Hansen, F.T. (2015). The Call and Practices of Wonder. In: Weiss, M.N. (ed.), The Socratic Handbook. Wien: LIT Verlag, pp. 217-244.

Hansen, F.T. (2018). At møde verden med undren: Dannelse, innovation og organisatorisk udvikling i et værensfilosofisk perspektiv. Kbh.: Hans Reitzels forlag.

Samt dette populærvidenskabelige stykke: [820119 etprenoerskabs-pbl---professionel-undren-og-underingsvaerkstedet.pdf \(aau.dk\)](https://www.aau.dk/~et/etprenoerskabs-pbl---professionel-undren-og-underingsvaerkstedet.pdf)

Møderne havde fokus på dialog, levet erfaring og undren, hvilket udmundede i spørgsmål og åbning af perspektiver på, hvorfor tingene så ud, som de gjorde. Alle de forskellige aktørers perspektiver blev bragt ind gennem en faciliteret proces, og alle indgik i en dialog om, hvorledes dagens fokus hang sammen med krydsfeltet mellem dyrevelfærd og antibiotikaanvendelse, og hvad der kan ændres for at sikre dyrevelfærdsmæssige hensyn, snarere end 'hvem der skal ændres' (se bilag 1 for den fælles indkaldelse som blev sendt bredt til en lang række af landbrugets aktører, samt de specifikke introduktioner til hver af dialogmøderne). Følgende aktører/typer af aktører deltog ved minimum ét af møderne: Det Grønne Museum, KU, AU, ICROFS, Danish Crown, FVST, SDU, SEGES, Thise Mejeri, Landbrug og Fødevarer, Økologisk Landsforening, forskellige dyrlægepraksis (bl.a. Bovicura, Salling Dyrlægerne, Haderslevdyrlægerne, Kvægdyrlægerne Midt, LVK, Dyrlæger&Ko, kvægdyrlægerne Salling-Fjends), Dyrenes Beskyttelse, Calvex, CEVA, individuelle mælkeproducenter og kalveproducenter, Danske Kalveproducenter, Randers Kunstmuseum, Den Økologiske Jordbrugsskole (tidligere ansat), Den Danske Dyrlægeforening, DAKA, Boehringer Ingelheim Vetmedica, Salfarm, VINordic). Der var også sendt invitationer til forbrugerorganisationer, landbrugsorganisationer og alle andre danske mejerier, men der var ikke deltagelse fra disse.

Arbejdspakke 3: Formidling.

Denne arbejdspakke skulle dække formidlings- og workshop-aktiviteter i større sammenhænge (f.eks. landmands-kongresser, webinarer i samarbejde med andre events). Vi deltog med en stand på Kvækkongressen i februar 2023 med samtaler med forbigående og uddeling af diskussionskort. Vi medbragte diskussionskort, som man kunne tage med hjem og lægge på frokostbordet (se Bilag 2). De kort, som ikke blev brugt ved denne lejlighed, er efterfølgende dels distribueret til landbrugsskoler, og kan indgå i efterfølgende kongresser og workshops, hvor den udviklede poster (se foto og Bilag 3), samt fakta-arket (bilag 4) om dialogmøderne vil blive uddelt ved sådanne lejligheder.

Oprindeligt var et oplæg på VID-kongressen 2022 ønsket, men emnet på denne VID-kongres faldt anderledes ud.

6. Oversigt over projektets samlede resultater

Projektet opstod i et inspirerende samarbejde mellem to forskere fra AU og KU, der kommer fra ret forskellige dele af forsknings- og undervisningsmiljøet. Derved er der opstået et fagligt krydsfelt og samarbejde mellem mangeårig økologisk rettet kvalitativ forskning og mere klassisk konventionel produktionsoptimering og antibiotikahåndtering, som også involverede relevante aktører (f.eks. kvægbrugskonsulenter og kalverådgivere), med fokus på den danske veterinære sundhedsrådgivnings model i kvægbesætninger.

Vi havde et hovedfokus på konsekvenser af mål om at reducere antibiotikaforbruget, med fokus på de dyrevelfærdsmæssige dilemmaer og den danske kontekst, men også med ønske om at lære om internationale perspektiver på dette emne gennem et samarbejde med ROADMAP-partnere

fra England, Belgien og Schweiz, især hvad angik dilemmaer vedrørende antibiotikaforbruget til kalve. Vi havde en forventning om, at dette ville udvide vores perspektiver på formidlingen af emnet, hvilket vi redegør for nedenfor.

Vi valgte at lægge større strukturelt orienterede perspektiver på kvægbruget, således at den historiske og kulturelle kontekst også kom i spil. Derudover blev aktuelle større spørgsmål vedrørende fremtidens kvægbrug (digitalisering og naturlighed med diverse dilemmaer i forhold til forskellige velfærdsaspekter) også valgt som indgangsvinkel. Derved forventede vi at identificere mulige relevante ændringer i rammebetingelser for, samt strategier og daglig praksis omkring antibiotikaanvendelse i forhold til dyrevelfærdsmæssige prioriteringer.

Arbejdspakke 1: Interviews på tværs af malkekvæg- og kalve-sektoren.

Det eksisterende dilemma vedrørende flytning af ganske unge dyr med uudviklet immunforsvar, og blande dem med andre dyr med fuldstændig anderledes baggrund, var i høj grad udgangspunkt for interviewene, og blev behandlet og spurgt ind til i alle interviews, uanset om den interviewede var primærproducent, eller rådgiver. Analysen og resultaterne kan skabe fortsat grobund for materiale, som kan hjælpe den interne debat til øget gensidig forståelse og respektfuld dialog indenfor branchens forskellige perspektiver.

Interview-analysen viste/satte spot på hvorledes individets opfattelse af dyrevelfærd samt tilhørsforhold til produktionsform påvirker holdning til og brugen af antibiotika og hermed, hvorvidt reduktion af brugen ses som et problem for velfærden.

Vi så i flere interviews at det udtalte eller udtalte udgangspunkt var en 'maksimeret og effektiv' produktion (af mælk/kød) med sundhed for populationen (dvs. fravær af klinisk sygdom i høj forekomst) som forudsætning for produktionen. Reduktion og/eller udfasning af antibiotika blev anset som en udfordring for dyrevelfærd på populationsniveau under de nuværende økonomiske ramme- og fysiske opstaldningsvilkår. Den overordnede opfattelse er, at rammerne for god dyrevelfærd og ansvarlig antibiotika-anvendelse hos størstedelen af producenterne er ændret i positiv retning gennem de seneste årtier. Dette gjorde sig især gældende kalve/kødproduktionen. Dog er sektoren stadig under stort økonomisk pres, som vanskeliggør yderligere tiltag, og i dét lys syntes frygten for markant øget dødelighed (à la epidemiske udbrud på populationsniveau), og nedsat produktion (dvs. tilvækst) i dele af kalvesektoren at udgøre en barriere for at reducere AMU yderligere. Fastholdelse af de såkaldte metafylaktiske behandlinger af grupper af dyr, som har igangværende sygdomsudbrud i flokken, betragtes generelt som uundværlige i den nuværende slagtekalveproduktion. Men alligevel opfattes vacciner og koordineret indsats mellem sektor-grupper (mælk vs. kød), samt øget fokus på tilpasning af management til unge dyrs reelle behov og adfærd som en mulighed for at kunne mindske behovet for – og derved forbruget af antibiotika.

Analysen viste/pegede på, at dødelighed udgør en belastende psykisk faktor for de personer, der passer dyrene, idet god velfærd (ofte forstået som lav sygdomsforekomst og lav behandlingsforekomst) omtales som noget, der også giver de mennesker, som passer dyrene, en god velfærd. Der blev identificeret forskellige måder at håndtere menneskers psykiske belastning i forhold til sygdom og valg om aflivning. Én af de interviewede beskrev f.eks. en systematiseret tilgang til 'rettidig aflivning', baseret på gentagne vækst målinger. Dette kunne bidrage til at rejse spørgsmål om hvorvidt dyret kun har værdi, når det er i vækst, eller hvorvidt 'manglende vækst' simpelthen betragtes som et tegn på at dyret ikke trives, og dermed havde dårlig dyrevelfærd. Aflivning blev beskrevet som en fuldt legitim og acceptable behandlingsform.

Andre af de interviewede personer opfattede deres meget intensivt drevne bedrift som en bedrift, hvor deres dyr var 'sunde dyr i optimerede rammer', og indenfor disse rammer var velfærd den høj, ligesom produktionen var høj. Disse to – velfærd og produktion – afspejlede hinanden og antibiotika spillede som sådan ikke nogen rolle for at opretholde den gode velfærd. De opfattede i høj grad antibiotika som noget, nogle individer havde brug for som reaktion på en bestemt tilstand. Dette kunne f.eks. illustreres ved en af de interviewede malkekvæglandmænd, som forklarede at hvis bare der er plads nok i stalden, så klarer køerne sig selv, hvorfor han har bygget efter én ædeplads per ko til alle køer for længe siden, selvom det var langt over lovgivningens krav. For nogen kvægholdere ses de to begreber; dyrevelfærd og antibiotikaanvendelse, således slet ikke som interagerende, i og med at antibiotika ikke blev betragtet som et middel til generelt at sikre dyrenes velfærd.

Det fremgik af interviewene, at AMU og dødelighed udgør tabuiserede emner i ERFAGRUPPER og lignende, men at italesættelse fremmer mulighederne for holdnings- og normændringer. Ligeledes blev italesættelsen, samt deltagelse i dette projekt en personlig øjenåbner for nogle deltagere; hvilket vidner om at det personlige ansvar for AMU/AMR ikke er umiddelbart nærværende for alle aktører i sektoren, men skal hjælpes på vej.

Interviewene belyste at dilemmaet om, hvem der skal reducere (hvem der har det største problem/ansvar) og den deraf afledte marginalisering og "other blaming" af enkelte producenter eller dele af branchen. F.eks. fremførtes der indenfor kalve-branchen flere gange elementer om, hvem der gør noget forkert (f.eks. få store kalveproducenter, der bruger procentuelt meget antibiotika). Der redegjordes desuden for holdninger til statslig kontrol; herunder indførelse af 'gult kort'. Generelt ønskede ingen tvang og restriktioner men man så samtidig at visse dele af kalvesektoren nok kun er modtagelige for sådanne lovmæssige tiltag.

Arbejdsplan 2: Dialogmøder.

Vi gennemførte fem forskellige dialogmøder. De blev gennemført i to trin: først en åbning til nye perspektiver medført af lokationen for mødet samt et oplæg, og en udveksling af aktørernes perspektiver på dette. Derefter gennemførelse af et fokusgruppe-interview, hvor de tilstedeværende aktører undersøgte en række fælles spørgsmål, dog – som det tydeligt gøres opmærksom på i oplæggene – uden et mål om at svare på de spørgsmål, der blev åbnet. Resultater af disse fem dialogmøder blev formidlet i form af postere og videreudviklede spørgsmål på et samlet større dialogmøde, som blev afholdt på "Det Grønne Museum" med både gengangere fra de fem første møder, samt nye deltagere.

Nedenfor fremlægges en opsummering af nogle af de væsentlige punkter og undring, som fremkom under dialogmøderne.

Dialogmøde 1: Den historiske ko og kalv.

Dette møde foregik på Hjedding Mejerimuseum – et koldt, let fugtigt hvidkalket rum med dampdrevne maskiner, store trækar og et mødelokale, hvor mødet foregik i skæret af stearinlys på bordet, fordi der ikke var elektrisk lys, og i det oprindelige soveværelse, hvor mejeristen boede. Stedet er berømt, fordi det efter sigende er Danmarks første andelsmejeri: arnestedet for den moderne danske mælkeproduktion. Her holdt professor i historisk økonomi Paul Sharp (forfatter til bogen 'A land of milk and butter') oplæg. Efter oplægget blev deltagerne bedt om at fundere videre over, 'hvad der er sket i hver vores tid' med baggrund i egen erfaringsverden, og derefter forholde sig til historien og oplægget. Efterfølgende blev der bragt spørgsmål på banen om, hvad

dette betød for nutidens malkekvægbrug og kalveopdræt, og ikke mindst vores opfattelse af dyrene, vores ansvar, og vores syn på dyrevelfærd og antibiotika. Afslutningsvist blev mulige fremtidsperspektiver delt.

Oplægsholderens hovedpointe var, at Danmark har en stærk national fortælling om andelsbevægelsen, som liggende til grund for den ekstremt hurtige vækst og øgede velstand blandt den fattige landbefolkning op gennem perioden fra 1870. Den øgede produktion og organisering af mejerierne, samt dampcentrifugens opfindelse muliggjorde eksport af smør, som tillige med bacon hovedsageligt blev solgt til det industrialiserede England: "Danskerne har lært englænderne at spise bacon og æg samt smør". Paul Sharp havde en væsentlig pointe om at nationale fortællinger (og normer) er bundet til den tid og kontekst, de er en del af. Som befolkning kan man nogle gange overse andre elementer af betydning; herunder hvad der gik forud for andelsbevægelsen, hvor adelens lokale gårdmejerier og store brug af viden, dels om data anvendelse og dels om hygiejne ved forarbejdningen af mælk. De mejerier, som gik forud for andelsmejerierne, lagde i høj grad grunden og muliggjorde, at andelsbevægelsen kunne sprede sig så hurtigt. Paul Sharp havde derudover set på hvorledes (dyre)velfærds-begrebet havde udviklet sig som et dynamisk begreb, som delvist er under menneskelig kontrol. Han understregede derfor, velfærd skal vurderes i forhold til forandring/forbedring frem for normativt, og advarede mod tanken om at 'alt var bedre førhen' (eller perfekt nu).

En undren i fokusgruppinterviewet efter oplægget drejede sig om hvorvidt denne nationale fortælling er 'god', eller om den kunne stå i vejen for udvikling i relation til reduktion af antibiotika og dyrevelfærd? Dansk landbrug er effektivt, og det bærer langt hen ad vejen fortællingen, med langt mindre vægt på dyrene og deres velfærd. Hvad kan vi have mistet i denne udvikling? Hvad er dyrenes værd under danske rammer? Opfatter vi dyrets værd anderledes end i vores nabolande? Det kunne dialoger med europæiske samarbejdspartnere tyde på – og er måske en senere undersøgelse værd. Undren baseret på deltagernes bidrag:

- *Fra det nære landbrug, til nutidens landbrug – er der modsætninger i forhold til hvordan man ser på dyrene – og dyrenes forhold?*
- *Dyr er følende tænkende væsener – spørger og lytter vi til dem? Hvordan er de repræsenterede 'gennem vores øjne'?*
- *Parallelisering til svineverdenen – ekstrem effektivisering er foregået og nu stilles der spørgsmål ved om fx den ekstreme kuld-størrelse kunne være problematiske, og begynder at handle derefter med fx valg af rase – sker det også i kvægverdenen, og hvordan ses det i den måde, vi fremstiller dyrene på? Landbruget søger på nogle måder at opretholde et image, og 'folk', som ikke er en del af landbruget, vil måske gerne blive ved med at være i denne illusion - hvordan kan landbruget åbnes op, så man får et fælles billede?*
- *Kan man leve både med og af kørerne samtidig?*
- *Landmænd undres over vægtningen af 'naturlighed' pga. mindre effekt på økonomi af at 'hæve denne faktor' end på 'sundhed' – er naturlighed vigtigt i moderne kvæghold?*
- *Forskellige velfærdssyn polariserer dialogen. Kan gensidig accept af forskellige 'velfærdsopfattelser' opnås?*
- *Kan dårlig dyrevelfærd retfærdiggøres med manglende evne/vilje til praktiske løsninger? – er det ansvarlighed?*

Dialogmøde 2: Den maleriske ko og kalv.

Vi mødtes på Randers kunstmuseum og så på Theodor Philipsen's ko-malerier fra guldalderen, hvor koen eksisterede i hans kunst, men var ringeagtet, fordi kunsten ofte afspejlede det, som blev anset som 'fint'. Dyr i landskabet hørte til én af de laveste kategorier. Alle deltagere medbragte deres egne 'kvæg-billeder', som blev udgangspunktet for aftenens dialog om vores egne oplevelser og de tanker om de ko/kalv/dyr-kunstværker, som samlingen og vores medbragte kunst foranledigede.

Vi spurgte hvordan, hvorfor og til hvem er kvæg-kunst med til at formidle og måske forme køers og kalves liv? Hvad betyder kvæg-kunst for vores forskellige og samstemmende opfattelse af landbrug med kvæg? Derfra undersøgte vi i det efterfølgende fokusgruppeinterview, hvordan disse perspektiver knytter sig til vores ansvar, og vores syn på dyrevelfærd og antibiotika. Afsluttende søgte vi efter ideer til kunstneriske formidlinger af køer og kalves liv, og de perspektiver, som vi har talt om. Følgende hovedpointer baseret på feltnoter og deltagernes bidrag i dialogen trådte frem:

- *Kunst og billeder 'pyntes på'. Eksemplerne på at 'Koen designes ind i samtiden' er f.eks. den deltagende landmands gårdmaleri med udekøer, selvom han havde indgående køer; at reklamer afbilder 'køer på græs' mm.*
- *Malerier af moderne landbrug i pixelleret form ud fra fotos udgør et indblik i samtiden. Deltagerne så vidt forskelligt på samme billede; den 'voldsomme fødsel' er dagligdag for nogen og dramatik og dårlig dyrevelfærd for andre. Måske er dette i tråd med 'konflikterne mellem guldalderens malere'; at det almindelige ko-liv er ringeagtet og fremmedartet for mange og derfor opfattes som provokerende og muligvis frastødende i kunsten. En undren kan være om kunst kan bidrage til, at der sker ændringer i holdning og handling i relation til provokative oplevelser/vækkelser/følelse?*
- *Køer er smukke og skabende af blomstrende natur. Hvordan kan koen både være et metan-monster og naturens gartner? Hjælper kunsten os til at forstå?*
- *Relationen mellem dyr og mennesker blev belyst. Hvem har magten nu? Hvad sker der, hvis magten skifter? Samme undren kan gøres i forbindelse med AB-resistens? Hvad sker der, hvis mikroorganismer får magten?*
- *De gamle billeder af udhungrede dyr efter vinterens sultfodring. Var noget bedre i gamle dage? Eller er guldalderens maleri af græssende køer en illusion om en tid, der ikke fandtes?*
- *Fortidens 'Danske svin strutter af AB'-kampagne er et rædselsscenario for Dansk mælke- og kødproduktion. Kan man forestille sig anti-ko-kampagner med fokus på antibiotika og velfærd?*
- *Landbrug ses sjældent i nutidens samtidskunst, men landmænd vil heller ikke opfattes som 'levn fra fortiden'.*
- *Findes der billeder/bøger for børn om – fra dyr til kød? Hvorfor adskiller vi dyr og kød?*
- *Der findes engelske tv-serier om landbrug, dyr og antibiotika. Findes der danske? Hvorfor ikke? Gemmer vi dyrene? Er vi ikke stolte (nok)?*
- *Ændringer af den sociale relation til dyr medfører en ændring af den etiske grænse for dyrevelfærd (og antibiotika); er det ejers eller samfundets ansvar at sikre dyrevelfærd/ansvarlig AB-forbrug*

Dialogmøde 3: Den digitale ko og kalv.

Dette møde om den digitale ko/kalv foregik på Danmarks Kvægforskningscenter (DKC), som laver forsøg med kvæg, hvor måling og overvågning er en del af naturvidenskabelig forskning. Driftslederen viste rundt og fortalte, at kombinationen af dygtige mennesker og digitale værktøjer kan ikke undværes i moderne kvæghold. Derefter holdt adjunkt Vivi Mørkøre Thorup, som tidligere havde arbejdet i et firma, som blandt andet udviklede digitale overvågningsværktøjer, oplæg om sin vej ind i 'den digitale verden', og hvilke fordele og fælder hun så i forhold til den øgede brug af digitale hjælpemidler. Hun rejste også emnet om forskning i at måle dyrs velfærd og at alt syntes muligt at måle med 'digitale systemer'. Forskeren pointerede, at der mangler validering af mange systemer, som allerede er på markedet, men til trods for manglende validering, bliver mange alligevel solgt med god afsætning.

I den efterfølgende fokusgruppe deltes egne oplevelser og tanker om 'den digitale ko og kalv', idet deltagerne i forvejen havde tænkt på konkrete eksempler ud fra spørgsmål om "hvornår, i jeres hverdag, arbejder eller har arbejdet med en eller anden form for digitalisering i kvægbrug". I det efterfølgende fokusgruppeinterview blev følgende spørgsmål behandlet: "Hvem bliver hjulpet af de forskellige digitale data-opsamlingsystemer, og hvordan? Hvor bliver data brugt, og til hvad? Hvem ejer data, og kan de bruges både til at fortælle og fortiden og fremtiden? Vi undersøgte, hvordan disse perspektiver knytter sig til vores relation til og ansvar for dyr, og dermed vores syn på dyrevelfærd og antibiotika. Hvordan ser fremtiden ud for den digitale og den ikke-digitale ko og kalv?" Der var generelt enighed om mange fordele ved dataindsamling og brug af data, både som

en del af den daglige overvågning (f.eks. varslingsystemer, som kunne fange fx halthed eller infektion tidligt i forløbet), og til at få et mere langsigtet overblik. Der blev også rejst en række mere bekymrede grundlæggende spørgsmål og undren:

Kan nogen se på dyr længere? Hvad hvis mennesket mister evnen til at se dyret og tage stilling, fordi vi gør os afhængige af måleredskaber?

- *Behøves man at se koen – kan den førerløse besætning blive en realitet? Er den førerløse besætning acceptabel?*
- *Hvad er målet med digitalisering? Hvad gavner digitalisering/målingen? Koen, mennesket, samfundet, jorden..?*
- *Tvivl om ejerskab af data tilvejebringer frygt for 'at data bliver brugt imod landbruget', herunder også de internationale markeder. Hvad er der at afsløre? Gøres noget galt?*
- *Kan man vælge en vej væk fra digitalisering mod det analoge landbrug?*
- *Lovgivning regulerer adfærd inkl. AB-anvendelse – ikke data.*
- *Gør teknologi det 'nemmere' at hoppe tilsyn med dyrene over? Ansvar? Hvad er et juridisk gyldigt tilsyn?*
- *Datajungle – information overload; hvad er det vigtige? Hvad er gyldigt og mål for det man ønsker at måle?*
- *Menneskets sanser er utrolige – teknologi komplicerer observation og beslutning.*

Dialogmøde 4: Den kompetente ko og kalv.

Mødet foregik på en mindre økologisk bedrift med robotmalkning, hvor ejerparret ser alternativt og åbent på, hvordan landbrug kan drives og give køerne og kalvene muligheder for at udfolde sig (blandt andet i ammetante-systemer. De afprøver 'alt', og ser gerne køer og kalve leve på deres egne præmisser og værner om køernes 'frie valg'. Ved det efterfølgende fokusgruppeinterview delte deltagerne deres egne oplevelser og tanker om, hvad køer og kalve kan 'fra naturens hånd', og hvad de ikke kan. Hvad kan forstås ved den kompetente ko/kalv? Hvis køer og kalve kan selv, skal de så have frihed til at bruge de kompetencer? Hvis køer og kalve ikke kan selv, skal vi så støtte, påvirke eller udvikle dem? Hvad er 'robusthed' og er køer og kalve robuste? Hvordan påvirker vi, som mennesker, dyrenes 'robusthed' og de systemer, som de befinder sig i? Vi undersøgte, hvordan disse perspektiver knytter sig til vores ansvar, og vores syn på dyrevelfærd og antibiotika. Følgende spørgsmål og konstateringer blev rejst under mødet:

- *"Koen er menneskeskabt, derfor skal mennesket tage ansvaret"*
- *Er højtydende, moderne køer inkompetente til at være 'køer'? Hvilke kompetencer har de nu? Hvilke har de ikke? Hvilke behov har de, som mennesket skal hjælpe dem med at opfylde? Eller designe væk igen?*
- *Om at stole på køerne – at de er kompetente og kan klare sig, hvis de gives 'frie valg'.*
- *Læringen om kompetente køer syntes at forsvinde ud af kvægholderes bevidsthed. Lærer de nu om maskiner/teknologi i stedet for om dyret?*
- *Intensiv drift > populationsmitte.*
- *Aflære at anvende antibiotisk behandling pga. resistens. **Til dette møde kom et forslag om forbud om brug af til dyr.***
- *Dialog om 'retten til antibiotisk behandling' og antibiotika forbeholdt mennesker. Har mennesker mere ret til antibiotika end dyr?*
- *Hvilket sygdomsniveau er naturligt? Vil overskridelse heraf medføre at 'retten til behandling indtræder'?*
- *AB-kvoter: Kan de og hvordan kan de hjælpe?*
- *Hvilken vej skal den kompetente ko gå? Støttes eller kontrolleres af mennesket?*

Dialogmøde 5: Den døde ko og kalv.

Mødet foregik den første aften i november, en mørk aften på et oplyst DAKA SecAnim, hvor al destruktion og genanvendelse af døde dyr fra Danmark og Skåne foretages. Stedet varetager en samfundskritisk funktion, og er samtidig det ultimative sted, hvor omfanget af produktionsdyrenes dødelighed kan visualiseres. Efter en engageret velkomst og en informativ rundtur i det

enorme anlæg, med flere billeder på vore nethinder end i kameraet, dels pga. lysforholdene, og dels fordi døden syntes at skabe en grænse for vores dokumentation. I mødelokalet fik vi indblik i recirkuleringen af de indbragte døde dyr og den vifte af produkter, som en død ko eller kalv bliver til. Under det efterfølgende fokusgruppeinterview tog vi runder om bordet med deltagerne egne erfaringer med situationer, hvor oplevelser af dødsfald eller valg og beslutninger om aflivninger eller ej. Deltagerne fremlagde, hvilke spørgsmål mener vi hver især er vigtigst at åbne i forhold til koblingen mellem antibiotika, velfærd og dødelighed. Hvilke etiske overvejelser har vi om dyr – jo især køer og kalve, men eventuelt også andre dyrearter, hvor der er interessante kontraster eller ligheder - når vi tænker på rettigheder til behandling og aflivning.

Vi undersøgte derfra, hvordan disse perspektiver knytter sig til vores ansvar for at balancere mellem dyrevelfærd, brug af antibiotika, og beslutninger om aflivninger. Følgende spørgsmål opstod som en del af denne undersøgelse:

- *Er aflivning/død en god "behandling"? Er den acceptabel? Hvad er en ko/kalvs liv værd? Taler vi nogensinde om nåde i kvægbruget?*
- *Er nye etiske dialoger om dyreværd og dyrevelfærd nødvendige i sektoren?*
- *Hvordan indvirker liberalisering af medicin på risiko for fejlbehandling? Er det et problem på enkelt-dyrsniveau mht. velfærd eller mht. AMU/AMR?*
- *Kan dyr have ret til pasning eller ret til ikke at blive glemt? Har dyr (og mennesker) nødvendigvis ret til medicin?*
- *Hvis der er tendens til at 'glemme dyr', så kan systematik og/eller digital overvågning hjælpe?*
- *Er samfundets kontrol indsatser koordinerede mellem dyrevelfærd og AB? Hjælper kontrol på vekselvirkning på de to?*
- *Vil det øge eller sænke forbrug ved at diagnosticere tidligere ved sygdomme? Er det bevist?*
- *"Død er business"*

Dialogmøde 6: Perspektiver på køer og kalve, antibiotika, sundhed og velfærd.

I forarbejdet til dette møde blev materialet fra de første fem dialogmøder gennemgået og gav grundlag for nye perspektiver. Vi valgte at afholde dette møde på "Det Grønne Museum", hvor der var mulighed for at se de gamle husdyr (væsentligst kvæget), samt mejeriudstillingen, og derudover gennemføre en række gruppe-samtaler, som alle blev optaget. Derudover skrev deltagerne noter. Vi medbragte noget af det materiale, som var kommet ud af de fem foregående dialogmøder, i form af billedmateriale, bøger (fx med kunst), og på postere med forskellige åbende spørgsmål fra de første fem dialogmøder som slog tonen an sammen med stemningen på "Det Grønne Museum".

Efter et besøg med oplæg fra driftslederen i museets besætning, og efterfølgende diskussion, blev deltagerne guidet igennem et forløb med fire 'stationer' med spørgsmål, som drejede sig om emner, som satte lys på perspektiverne om antibiotika og dyrevelfærd:

- Den designede ko og kalv, hvor der især blev sat fokus på betydningen af at fastholde avl af mange forskellige racer, som passer til forskellige liv og lokalforhold, frem for avl af én race hen imod større og større ensartethed, for dyrenes robusthed og sundhed. Større diversitet giver udviklingsmuligheder i forskellige retninger, hvilket kan påvirke sundhed og robusthed positivt, og dermed betyde noget for dyrenes velfærd og antibiotika-anvendelsen, og dermed også risikoen for udvikling af antibiotikaresistens.
- Vores nationale fortælling, som ledte til en undersøgelse af hvilke nationale fortællinger nutidens malkekvægbrug er en del af i dag, og hvordan malkekøer og kalve er repræsenteret i kunst og kultur.
- Digitalisering var bragt på banen og delvist bragt i kontrast til det kompetente dyr i forholdet til mennesket, som tager vare på dem. Der blev spurgt om hvorledes data hjalp køernes velfærd, og hvornår køer og kalve har brug for data, og for mennesker. Der opstod

fundering over hvorvidt digital overvågning gjorde menneskerne fri for eller fri til at færdes blandt dyrene, og hvad dette betød for deres velfærd, sundhed og behov for behandling med antibiotika.

- Endelig blev den etiske alliance mellem dyr og mennesker undersøgt, og hvorledes vi deler vores liv.

Alle disse perspektiver blev vendt ved en afsluttende fælles refleksion, hvor nogle af de pointer, som folk fandt mest væsentlige, blev bragt ind i plenum.

Efter denne første dialog-aktivitet blev der gennemført en rundvisning i museets mejeriudstilling, og deltagerne fik tid til at gå rundt og undersøge på egen hånd. Der var en udveksling af observationer i par, efterfulgt af en samling. Den største undren, som samlede deltagerne, var at det danske mejeribrug ganske vist udgjorde en meget væsentlig del af danskernes historie, men det var bemærkelsesværdigt at koen og især kalven, stort set ikke var synlige i en udstilling om mejeribrug. Dette ledte til betragtninger om at debatten om både dyrene selv, samt menneskerne omkring dem, og derudover antibiotika og dyrevelfærd i høj grad var afkoblet den del af kvægbruget, som forbrugerne mødte: mælken.

Herefter blev der rejst spørgsmål om dyrenes rettigheder i forhold til antibiotika-behandling, omsorg og velfærd fremmede omgivelser, og – med reference til dialogmødet på SecAnim – også ret til at dø, og i givet fald hvordan og hvornår, hvis antibiotikabehandlinger skulle reduceres.

Under hele dette dialogmøde 6 var det stadig hovedformålet at åbne spørgsmål og undren, fremfor at komme med svar. Dette gav anledning til overraskelse og undren over hvor enige vidt forskellige aktører syntes at være om mange spørgsmål. De konkluderede at det nok var vanskeligere at finde løsninger, end åbne spørgsmål. Afslutningsvist blev deltagerne bedt om – også parvist – at reflektere over hvilke spørgsmål de havde til fremtiden, og hvad dagens konversationer havde givet dem af undren og refleksioner. Dette blev delt i plenum, og spændte vidt fra fx ”Hvordan får vi flere køer ud på marken?” til ”Hvilke ambitioner har landbrugets aktører i forhold til brug af antibiotika i fremtiden?”

Betragtninger over specifikke spørgsmål, der blev stillet i projektansøgningen til VID

I projektansøgningen beskrev vi tre praktiske dilemmaer, som projektet ville behandle. Nedenfor redegøres kort for resultaterne specifikt med fokus på disse tre dilemmaer. Resultater fra både dialogworkshops, individuelle interviews og fokusgruppe-interviews inddrages:

1. Er det videnskabeligt velbegrunderet at vurdere ’antibiotikabehandling’ som den mest og/eller eneste relevante behandling i tilfælde af sygdom, og i hvilke tilfælde, under hvilke omstændigheder?

Dette spørgsmål tog udgangspunkt i en dyrevelfærdsmæssig betragtning. De færreste af deltagerne ved dialogmøderne havde en baggrund i forskning, men henviste til forskellige undersøgelser, som de blandt andet byggede deres egen viden, vurderinger og beslutninger på. Det enkle svar på spørgsmålet er ’nej, det er ikke den eneste relevante behandling i tilfælde af sygdom (generelt), men i tilfælde af infektiøse sygdomme, som er nyligt opståede, ikke har været forudgående forgæves behandlet, og hvor de relevante diagnostiske redskaber peger på antibiotika som en relevant og virksom behandlingsmulighed, er det videnskabeligt velbegrunderet at anvende antibiotika, og inddrage relevant støtte af dyret generelt. Derudover er det vigtigt at holde sig for øje, at hvis der er gentagne tilfælde i samme besætning, så bør forholdene rettes, så denne sygdom ikke opstår. Dette var også var intentionerne i den nuværende lovgivning, men der er tilsynel-

dende stadig brug for at holde fokus på dette. Det blev fremhævet, at man i forbindelse med inspektion af dyrevelfærd ikke vil kunne forsvare, hvis antibiotika IKKE er anvendt i tilfælde af konstateret infektiøse sygdomme, såfremt de involverede patogener er følsomme over antibiotika. I nogle tilfælde ville eventuelle fagpersoner vurdere, at der kunne have været gjort mere for at undgå denne sygdom. Dette fjerner imidlertid ikke grunden til at behandle en infektion med antibiotika, hvis infektion er opstået, fordi dyret ikke må lide.

2. Hvordan kan syge dyr håndteres dyrevelfærdsmæssigt ansvarligt og uden at anvende antibiotika, i lyset af den stigende bekymring for antibiotikaresistens?

Der blev gentagne gange understreget, at hvis dyrevelfærden i en kvægbesætning er høj, så er der ikke brug for antibiotika. Det blev dog også gentagne gange fremhævet, at selv under de bedste betingelser, kan det ske at dyr bliver syge, og så bør de behandles på den bedste måde. Og dette spørgsmål går på: hvis dyr bliver syge, hvad er så det mest ansvarlige? Der fremkom derved betragtninger om 'håndtering af syge dyr' som noget, der ikke bare omfatter en specifik behandling. Det kan være at tage de syge dyr i særlig pleje, fx i sygeboks eller aflastningsområde. I mange tilfælde er det muligt for dyr at blive raske, hvis de smertedækkes og dermed opretholder normale livsfunktioner mere ubesværet, såsom at bevæge sig, æde og finde ro til at komme over en given infektion. Smertedækning kan således ofte stå alene. Endelig er der en mulighed for aflivning, og dette blev betragtet fra mange vinkler i dialogmødet "Den døde ko og kalv" (dialogmøde 5). Der blev desuden stillet skarpt på antibiotika-resistens som samfundstruende "epidemi", og i lyset af dette kunne det være mest forsvarligt at aflive dyr, fremfor at bruge antibiotika, set fra et samfundsperspektiv.

3. Opleves antibiotika i for høj grad som en bagstopper og en nødvendig infrastruktur for nuværende produktionssystemer, som ikke er optimale for dyrenes trivsel – køer såvel som kalve?

Der blev givet en række eksempler på hvordan opmærksomheden og indsatsen især gennem det seneste årti havde forårsaget et varigt fald af antibiotikaforbruget indenfor kvægbruget, og især indenfor malkekvæg. Hvad angår kalvene blev der peget på forhold, der nødvendiggjorde antibiotikabehandlinger, og som kunne ændres, hvis man ændrede strukturerne for kvægbrug. Der blev især peget på flytninger af kalve i en ung alder, med en høj grad af sammenblanding til følge. Set fra en videnskabelig og faglig synsvinkel er det ikke overraskende, at antibiotikaforbruget er ganske højt i nogle kalvebesætninger. Det blev også fremhævet, at der var en meget stor forskel på besætninger, så det vil ikke være rimeligt at sige, at dette er et problem for kvægbruget generelt.

Arbejdsopgave 3: Formidling

Se punkt 10 nedenfor, samt de bilag, som der henvises til. Vores erfaring blev, at etisk undren er bedre egnet til en rammesat dialog a la dialogmøderne, frem for en spontan dialog på en kongres. Det blev observeret, at vores stand med roll up med åbne spørgsmål (se billede) ved kongressen tilsyneladende tiltrak flest besøgende, når der ikke var andre til stede ved standen, inklusiv den person, som havde medbragt materialet, som den besøgende måske forventede gerne ville samtale om den. Når besøgende stod alene ved standen, læste og reflekterede de tilsyneladende lænere, end når der ikke stod en projekt-repræsentant.

7. Diskussion, konklusion og perspektivering (herunder forslag til opfølgende projekter):

Vi forventede at projektet kunne bidrage med viden om og bidrage til gensidig forståelse, påvirkning og udvikling af kvægbrugets aktørers mangeartede holdninger og handlinger i relation til etiske dyrevelfærdsmæssige perspektiver om sundhed/sygdom og antibiotika-resistens.

Som det fremgår af ovenstående resultater og opsummeringer, så bidrog de på mange måder nye perspektiver, især angående historie og kunst samt spørgsmålet om 'hvordan køer og kalve repræsenteres i samfundet og kulturen', til en række vinkler på kvægbrug, som lå langt udover perspektiver på antibiotika og dyrevelfærd. Én af de væsentligste gennemgående temaer var indsigten i hvordan køer og kalve havde fjernet sig fra hinanden: til trods for at de er tæt forbundne, fordi kalven kommer ud af koen, og er en forudsætning for mælkeproduktion, så har der historisk og kulturelt været en fremhævelse af malkekoen, og en stærk underrepræsentation af og interesse for kalvene, især de kalve, som ikke indgik i mælkeproduktionen. I den nuværende struktur indenfor sektorerne, er de næsten adskilte i en 'mælkebranche' og en 'kalvebranche', som hver især er forbundet med særlige praksis-mønstre, udfordringer, og fremtidlige muligheder, og selve mejeridriften er langt henad vejen adskilt fra viden og betragtninger på køerne og kalvene.

Efter hvert dialogmøde tog vi en afsluttende runde om hvad den enkelte deltager havde undret sig over og lært under mødet. Deltagerne ved dialog-møderne meldte generelt tilbage, at de var inspirerede og positivt overraskede over forløbet, og disse former for inspiration kunne væsentligst knyttes til to perspektiver:

- 1) Emne og fokus var nyt, provokerende og/eller tankevækkende, havde bragt ny viden, inspiration og åbnet op for at se temaer såsom kvægbrug, antibiotika, sundhed, sygdom, død eller velfærd, på nye måder, i forhold til hvad deltagerne var vant til.
- 2) Formen: dét, at man i løbet af ganske få timer oplevede, så, hørte om og sammen undersøgte området omkring dyreliv i forhold til velfærd og antibiotikaforbrug, var i sig selv 'anderledes' i forhold til mange af de møder, som deltagerne i øvrigt deltog i. Det blev beskrevet som 'forfriskende', 'inspirerende' og noget, som deltagerne mente at de ville huske. Dette rummede store potentialer for konstruktive tilgange til feltet, både personligt og fagligt, inklusiv en stillingtagen til egen position og ansvar.
- 3) Det oplevedes derudover som befriende, at man ikke søgte svar med det samme, men åbnede spørgsmål. På den anden side blev det især fremhævet på Dialogmøde 6, at det var forbavsende, at så mange i virkeligheden var så enige. Det blev på baggrund heraf konkluderet, at denne enighed sandsynligvis ville blive udfordret, netop når man skulle finde løsninger og svar på spørgsmålene. De potentielt underliggende konflikter indenfor sektoren kunne således stadig være 'uforløste', hvilket kunne være frustrerende, men dog var der åbnet op til en fælles forståelse af væsentlige spørgsmål indenfor feltet.

Formen på møderne viste sig således at være god, i og med at den bragte nye perspektiver på banen for mange af deltagerne, og blandede ikke blot forskellige personer, med forskellige erfaringer, men også forskellige led af sektorerne. Dette gjorde, at man i mange tilfælde blev interesseret i at undersøge et felt sammen, og der fremkom en synergi mellem de forskellige vinkler. Vi valgte fem vinkler, som vi håbede og forventede kunne bidrage med at løse op for diskussionen om antibiotikabehandlinger og dyrevelfærd, men kunne sagtens se andre perspektiver, som

kunne være relevante, som fx "Den sunde ko og kalv", "Den økonomiske ko og kalv", "Den recirkulerede ko og kalv", "Den glade ko og kalv" eller "Den domesticerede ko og kalv".

Med baggrund i ovenstående punkter er det relevant at reflektere over, hvad sådanne dialogmøder kan bibringe sektoren og erhvervet, udover at de enkelte deltagere gik hjem med en ny inspiration, som måske på længere sigt kunne være praksis-forandrende. De følgende to muligheder kunne overvejes:

- Dels at bruge metoden i og tilpasse den til forskellige sammenhænge, så 'dialogen' blev understreget og fremhævet fremfor 'diskussion'. Det viste sig for eksempel at vinklen vedrørende repræsentation af malkekvæg og landmænd i kunst, kultur og medier, var åbende for mange perspektiver, som kunne samtænkes med videnskab og praksis.
- Dels at videreudvikle på de materialer, som fremkom under dette projekt, så de kunne bruges i mange sammenhænge og være med til at skabe refleksion og åbne spørgsmål. Det kunne være gennem videoer, diskussionskort, eller fx udvikling af spil (som fx "Væredygtighedsspillet"²), samt at involvere borgere og forbrugere i højere grad i disse dialoger (jf. "Koen i kunsten").

8. Populærvidenskabeligt dansk resumé (max 500 ord):

Projektet "Hånd-i-hånd" havde til formål at styrke dialogen indenfor kvægbrugets aktører. Vi havde fokus på dyrevelfærd i spørgsmålet om hvordan 'ansvarlighed' kan forstås i relation til antibiotikaanvendelse i besætninger med malkekvæg og kalve, nu og i fremtiden. Vi havde et ønske om at bidrage til gensidig forståelse, påvirkning og udvikling af holdninger og praksis blandt en bred vifte af kvægbrugets aktører. Vi satte især skarpt på etiske dyrevelfærdsmæssige perspektiver og videnskabelig viden om sundhed/sygdom og antibiotika-resistens. Projektet byggede på en tankegang om at antibiotikaanvendelse ikke er et middel til bedre velfærd, men alene til behandling af sygdom. Bedre velfærd opnås ved helt grundlæggende at give dyrene gode forhold. Projektets metoder var undersøgelser og dialoger indenfor kvægbrugets mange forskelligartede aktører, dels i form af individuelle kvalitative interviews, og dels i form af dialogmøder, hvori indgik fokusgruppeinterviews. Væsentlige pointer og perspektiver uddrages herfra og bringes ud blandt aktørerne, tillige med nye åbende spørgsmål og sammenhænge. Vi valgte fem vinkler, som vi håbede og forventede kunne bidrage med at løsne op for diskussionen om antibiotika-behandling og dyrevelfærd: "Den historiske ko og kalv", "Den maleriske ko og kalv", "Den digitale ko og kalv", "Den kompetente ko og kalv" og "Den døde ko og kalv". På mange måder var disse emner og fokus nyt, provokerende og/eller tankevækkende, og gav anledning til fælles undersøgelse på tværs, hvilket dels i sig selv var interessant, men som også satte hovedfokus i nye lys. Det blev desuden oplevet som befriende, at man ikke søgte svar med det samme, men åbnede spørgsmål af vidt forskellig karakter, såsom "Hvilke ambitioner har kvægbrugets aktører om fremtidens brug af antibiotika?"

Vi konkluderer forsigtigt at sådanne dialog-møder synes at kunne bibringe sektoren og erhvervet nye væsentlige vinkler og samtænkning af perspektiver, som er nødvendig for en fremadrettet fælles søgning af løsninger på mange af udfordringerne, som kvægbruget står overfor i forhold til dyrenes velfærd og bæredygtig produktion. Dette sker dels gennem de indsigter, som deltagerne

² Væredygtighedsspillet kan findes her: <https://www.vaeredygtighed.org/dialogspillet/>

på sådanne møder tager med hjem i form af potentielt ny inspiration, som måske på længere sigt kunne være praksis-forandrende, og dels gennem de pointer, der eventuelt videreformidles til andre, gennem deltagerne eller gennem de mennesker eller institutioner, som organiserer sådanne dialogmøder. Det er vigtigt at insistere på åbnende dialog fremfor 'diskussion'.

9. Populærvidenskabeligt engelsk resumé (max 500 ord):

The project "Hand-in-hand" aimed at strengthen the dialogue between the actors in the Danish cattle sector. We focused on animal welfare while targeting the question on how to understand "responsibility" in relation to antibiotic use (AMU) in herds with dairy cows and calves, now and in the future. We had a wish to contribute to mutual understanding, influence and development of attitudes and practices among a broad range of the cattle sectors' actors. We had a particular sharp focus on ethical animal welfare related perspectives and scientific knowledge on health/disease and antibiotic resistance. The project built on a basic assumption that antibiotics is not a mean towards better animals welfare, but only for treatment of diseased animals. Better animal welfare is basically reached by giving animals good living conditions.

The methods of the project was investigations and dialogues between the many different actors and stakeholders connected to the cattle sector, partly in terms of individual qualitative interviews, and partly in terms of dialogue meetings, where focus group interviews became a part. Important points made at these meetings, in addition to perspectives coming up through conversation, is being extracted and will be brought out among actors, together with new opening questions and connections. We chose five angles to conversation, which we hoped and expected to be useful and could contribute to constructive dialogues about antibiotic treatments and animal welfare: "The historic cow and calf", "The picturesque cow and calf", "The digital cow and calf", "The competent cow and calf", and "The dead cow and calf".

In many ways, these topics and focus areas were new, provoking and/or awakening new thought, and gave opportunity to common exploration across the sector, which was interesting in its own respect, but also put new light to the overall topic on antibiotic use and animal welfare. It was generally experienced as freeing thought that answers and solutions were not sought immediately, but opened questions of widely different nature such as for example: "Which ambitions do the actors in the cattle sector have regarding the future use of antibiotics?"

We concluded carefully that such dialogue meetings could contribute constructively to the sector and the enterprises involving cattle, through new important angles, and combinations of perspectives, which are necessary to find future solutions to challenges, which the cattle sector currently face, in relation to animal welfare and sustainable production. This happens partly through the insights achieved by the meeting participants in terms of new inspiration, which potentially could be long-term practice changing, and partly through the new views extracted from these meetings and brought forward to others, maybe further disseminated and exploited to others, through the participants or through humans or institutions organizing such dialogue meetings. The importance of insisting on dialogues rather than 'discussions' is paramount.

10. Redegørelse for hvordan projektet og projektets resultater har været eller forventes offentliggjort:

1. Vi havde oprindeligt lovet en "Inddragende fremlæggelse og gerne workshop på VID kongres november 2022", hvilket ikke lod sig gøre, da fokus var et ganske andet på VID-kongressen 2022. Vi er åbne overfor at holde oplæg eller organisere en workshop på fremtidige VID-kongresser. Vores sidste workshop på Det Grønne Museum, var af en karakter af samlende workshop med yderligere inddragelse af mennesker inden for sektoren. Vi kunne tilbyde en lignende model på tværs af flere forskellige dyrearter ved en kommende VID-kongres, hvis det har interesse.
2. Ligeledes havde vi lovet en workshop på Agromek, som finder sted november i lige år (2022), hvor projektets foreløbige resultater skulle prøves af i en bred cirkel af brugere. Vi revurderede dette og fandt det mere relevant at være fysisk til stede ved Kvægkongressen. Da vi havde fået forlængelse af projektet, var det muligt at være tilstede ved Kvægkongressen i februar 2023 med stand og uddeling af dialog-kort til at fortsætte dialogen derhjemme (se bilag 2), samt en roll-up (Bilag 3).
3. Mindre videoer (mindst to), som tager udgangspunkt i dialogmødernes konklusioner. Disse er under udarbejdelse og vil blive uploadet med henvisning til projektet, på LinkedIn.
4. Mindst én populær-faglig tidsskrifts-indlæg, som udarbejdes i samarbejde med og koordineres med ROADMAP. Dette er under udarbejdelse; det bliver dels en artikel til Dansk Veterinær Tidsskrift (DVT), og dels til Bovilogisk.
5. Videnskabelig publikationer:
 - a. Vi har én artikel i støbeskeen, som forventes submitted i sommeren 2023, med arbejds-titlen: "Exploring common and conflicting understandings of cows, calves and dairy farming in multi-actor dialogues around uncommonly asked questions" (Abstract i bilag 4a).
 - b. Vi har en anden artikel i støbeskeen baseret på interviews med forskellige aktører, med arbejdstitlen: "*Interactions between animal welfare and antimicrobial usage in cattle – Danish perspectives studied through qualitative semi-structured research interview of multiple stakeholders*" (Abstract i bilag 4b).
6. Factsheet med dialogmøde-vejledning på dansk. Se Bilag 5.
7. 2023: International præsentation af resultaterne. Perspektiver fra dialogmøderne blev bragt i spil under en workshop, som blev gennemført under besøget hos de britiske ROADMAP-partnere. Udover internationale publikationer, som pt. er under udarbejdelse, påtænkes det derudover at udvikle et abstract fra projektets dialogmøder til det årlige møde i "The British Animal Studies Network".